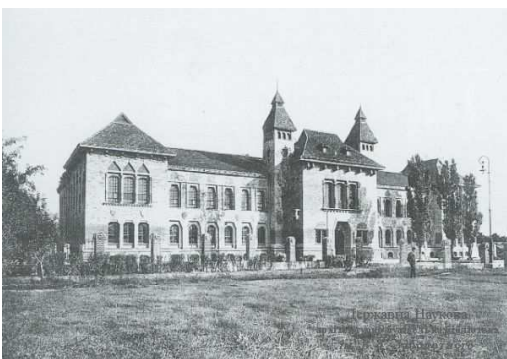

Завдання Міського конкурсу з українознавства

для учнів 9 класу з відповідями

24 квітня 2018 року

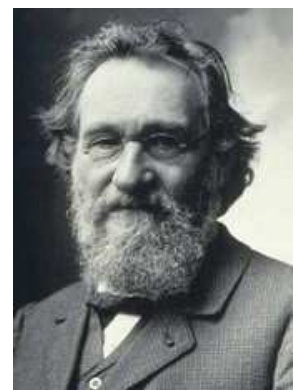
1. Серед наведених ілюстрацій оберіть три зображення, які допоможуть вам визначити певне історичне явище. Назвіть визначене вами явище та складіть про нього історичну довідку. (12 балів)

1

2

3

4

5

6

Відповідь

Слід обрати ілюстрації: 2 – фото сцени з вистави «Наталка Полтавка». У ролях: Наталка – Марія Садовська-Барілотті, Петро – Денис Мова. Друга половина XIX ст.; 4 – портрет Григорія Квітки-Основ'яненка; 6 – портрет Івана Карпенка-Карого.

Ілюстрації пов'язані з новим явищем в історії української культури XIX ст. – зародженням та розвитком українського театру.

Історична довідка. Становлення класичної української драматургії пов'язане з іменами Івана Котляревського, який очолив театр у Полтаві, і Григорія Квітки-Основ'яненка (ілюстрація 4) – основоположника художньої прози в новій українській літературі. Їхні твори – «Наталка Полтавка» (ілюстрація 2), «Сватання на Гончарівці», користувалися величезною популярністю тривалий час.

У другій половині XIX ст. в Україні поширився аматорський театральний рух. В аматорських гуртках розпочинали діяльність корифеї українського театру – драматурги і режисери Михайло Старицький, Марко Кропивницький та Іван Карпенко-Карий (ілюстрація 6). Заслуга швидкого розвитку театру належить також видатній родині Тобілевичів, члени якої виступали під сценічними псевдонімами Іван Карпенка-Карий, Микола Садовський і Панас Саксаганський. Кожен із них не лише створив власну трупу, а й був видатним актором і режисером.

2. Охарактеризуйте Поділля як історико-географічний регіон України за планом: (10 балів)

А) сучасні області України, що належать до Поділля

Б) походження назви регіону

В) природні умови

Г) особливості економічного життя

Позначте регіон на карті.

Відповідь

Поділля (Подільська земля, Пониззя, Подністров'я і Побожжя) – історико-географічна область України, охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької (без північної смуги), Тернопільської (південь), північні райони Одеської областей, а також невеликі прилеглі території Житомирської, Черкаської, Кіровоградської та Київської областей. До Подільської землі також входять північне Придністров'я.

Поділля (колишнє Подольная земля, Русь Дольная, Пониззя) – розташоване між Південним Бугом і Дністром. Територія Поділля – дольня, тобто являє собою місцевість, розташовану нижче відносно Покуття і Прикарпаття. Ця територія входила до складу Галицького князівства і в літописі XIII ст. зустрічається під назвою «Русь Дольная, Понизье». Слово пониззя утворене від давньоруського низ, преф. по- та суф. -є. Східна частина Пониззя, розташована у верхів'ї Південного Бугу і його приток, була відома в той час під назвою Побужжя. У другій половині XIV ст., після монголо-татарського нашествия, за територією Пониззя закріпилася давня літописна назва – Поділля.

До природних ресурсів району належить сільськогосподарські, частково лісові, мінеральні, водні, та рекреаційні. Природні сільськогосподарські ресурси нині є основою формування виробничих комплексів, їх структури, типу розселення і рівня освоєння території. Переважання чорноземів і сірих лісових ґрунтів зумовило високий рівень освоєння земельних ресурсів. Сільськогосподарські угіддя становлять 71 % земельної площі, що вище від показника в Україні і свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння району. Частка орних земель становить 84,4%. В умовах високої розораності, значного розчленування поверхні території зростає кількість ерозованих земель. Район характеризується помірно-континентальним кліматом впливом циклонів і максимальним рівнем опадів у травні-липні. У районі густа мережа річок, що належать до басейнів Дніпра, Південного Бугу й Дністра, серед яких найбільші Серет, Збруч, Стрипа, Ушиця, Соб, Рось. Лісові ресурси становлять 11,5 % території. На півдні ростуть соснові ліси з домішкою берези, осики, клена, липи, ясена, бука. Ліси району мають велике ґрунтово-захисне, водоохоронне, рекреаційне значення.

Серед мінеральних ресурсів району провідне місце належить групі будівельних матеріалів, сировини для виробництва цементу, в'язких матеріалів, цегли, черепиці, щебеню. Джерела мінеральних лікувальних вод відомі у Гусятинському, Полонському, Козятинському, Немирівському районах. Мінеральні райони Поділля є основою розвитку промисловості будівельних матеріалів міжрайонного значення. На Поділлі є пеліканіт – єдина в Європі речовина, яка використовується для виробництва скламитого цементу, кахельних плит, перліту, кольорового бетону. У Придністров'ї знаходяться невеликі залежі горючих сланців. Подільський економічний район має багаті поклади цінних корисних копалин, особливо будівельних, значні запаси підземних вод, сприятливі кліматичні умови. Природні умови Поділля – один з основних факторів розвитку та спеціалізації господарства, формування їх транспортно-економічних зв'язків. Тому раціональне використання природних ресурсів Подільського економічного району, всебічне ресурсозбереження є важливим чинником розвитку та розміщення його продуктивних сил.

3. Знайдіть речення, у якому слово «як» уживається у складі парного сполучника.

- А) Як білий цвіт сади покриває, я повернусь у рідний дім.
- Б) Зробив наспіх, як насміх.
- В) А злива так само почала відходити, як і надійшла.
- Г) Біда ж мені на чужині, не так же тій сиротині, як бідній головоньці.**
- Д) Спливло життя, як листя за водою.

Наведіть приклади речень з тими парними сполучниками, які ви знаєте. (7 балів)

Відповідь: Г.

У реченні «Біда ж мені на чужині, не так же тій сиротині, як бідній головоньці» слово «як» уживається у складі парного сполучника сурядності, що з'єднує однорідні додатки. У мовленнєвій практиці ХХІ століття «не так,... як» функціонує переважно в художніх та публіцистичних текстах, поєднуючи однорідні члени речення чи дві предикативні частини в складносурядному реченні й указуючи на перехід дії в бік посилення чи послаблення. Парні сполучники складаються з двох елементів, позиційно віддалених, формально відмінних і поєднаних з різними частинами складного речення або різними членами простого речення.

Приклад:

Парні сполучники (не тільки...а й, як...так і, хоч...але, якщо...то) вживаються між двома однорідними членами речення: Хоч поганий тин, та затишно за ним. Не тільки пригорбки, а й долини зазеленіли під сонцем.

4. Один із персонажів твору І. Котляревського «Наталка Полтавка» мав прізвище, складовою частиною якого є дієслово наказової форми. Про кого йдеться? Поясніть обраний вами варіант. (7 балів)

- А) про Возного
- Б) про Виборного
- В) про Горпину**
- Г) про Миколу
- Д) про Петра

Відповідь: В

Горпина мала прізвисько Терпилиха (від прізвища Терпило), утворене від дієслова «терпіти».

5. Яку сопілку хотів зробити собі Лукаш із «Лісової пісні» Лесі Українки? Поясніть свій вибір. Чи всі зазначені матеріали, за народними повір'ями, годилися для виготовлення сопілок? (8 балів)

- А) калинову
- Б) вербову
- В) липову
- Г) осикову
- Д) очеретяну**

Відповідь: Д

Із драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» ми дізнаємося, які сопілки має Лукаш:

Лев:

Та вже тих сопілок до лиха маєш!

Лукаш:

Ну скільки ж їх?

калинова, вербова та липова, –

ото й усі. А треба

ще й очеретяну собі зробити, –

та лепсько грає.

Лукаш іде до озера і зникає в очереті.

Щодо осики, то в народі вона мала погану репутацію, за легендою, саме на ній повісився Іуда, тому вона вважалася нечистим, проклятим деревом. Для охорони від відьом у деяких регіонах України люди носили при собі «маленькі осикові цурки», а з осиковою лозиною в руках можна було сміливо вирушати вночі куди завгодно. Сопілок із осики не робили.

6. З'ясуйте та коротко охарактеризуйте історичні події, персоналії, явища, факти, описані у виділених жирним шрифтом рядках із розділу «Свято в Чигирині» поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки». (12 балів)

Моліться, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть –
І заривають чорні гори.
**Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили?**
Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряниця стоїть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? **Нема!**
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун, де та зима?
Інгул щозиму замерзає –
Богун не встане загатить
Шляхетським трупом.
Лях гуляє!

**Нема Богдана червонить
І Жовті Води, й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:**
Нема журбу з ким поділить.
**І Альта плаче: «Тяжко жити!
Я сохну, сохну... Де Тарас?
Нема, не чуть... Не в батька діти!»**
Не плачте, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Моліться, братія!
Молились,
Молились щиро козаки,
Як діти, щиро; не журились,
Гадали теє... а зробилось...
**Над козаками хусточки!
Одно добро, одна слава –
Біліє хустина,
Та й ту знімуть...**

Відповідь.

Згадайте праведних гетьманів: / Де їх могили? – за формою та ідейною концепцією промова благочинного в «Гайдамаках» має багато спільного з промовою, з якою Б. Хмельницький звернувся до реєстрових козаків військового осавула Івана Барабаша перед битвою під Жовтими Водами 1648 р., закликаючи їх приєднатися до розпочатого ним повстання й спільно боротися проти польського гніту. В «История русов, или Малой России» промова Б. Хмельницького наводиться так (переклад українською): «Згадайте, принаймні, недавні жертви предків ваших і братії вашої, зраджених підступністю і закатованих поляками найнечуванішим варварством. Згадайте, кажу, спалених живими в мідному бичу гетьмана Наливайка, полковника Лободу та інших; згадайте, нарешті, гетьмана Остряницю, обозного Сурмила, полковників Недригайла, Боюна і Риндича, яких колесували і з яких живими жили тягли ... І ці мученики, безвинно постраждали, волають до вас із гробів своїх, вимагаючи за кров їхню помсти і викликають вас на оборону самих себе і отчизни своєї». За одним із списків це місце процитовано в книжці Дмитра Бантиш-Каменського «История Малой России», якою користувався Т. Шевченко.

Де лежить / Останок славного Богдана? – Богдан Хмельницький упокоївся вранці 27 липня (6 серпня за новим стилем) 1657 р. в Чигирині і 25 серпня був похований у Суботіві, в Іллінській церкві, яку сам збудував. Вона мала стати родовою усипальницею Хмельницьких. 1664 р. Стефан Чарнецький сплюндрував Суботів, наказав викинути тіла Богдана Хмельницького та його сина Тимофія з родинної гробниці. Також під його супроводом київський митрополит Йосип Тукальський-Нелюбович та Юрій Хмельницький були відіслані в Мальборський замок. Там вони знаходилися до 1667 р.

Але після смерті забальзамоване і поховане тіло гетьмана зникло. Де саме воно знаходиться зараз, невідомо. Власне, існує дві версії цієї події, так звана польська й українська. За польською версією, руський воєвода Стефан Чарнецький 1664 р. напав на Суботів, викопав домовину з тілом гетьмана, спалив і попіл вистрілив з гармати. Український варіант це

припущення повністю відкидає, мовляв, тіло Богдана було перепоховане його старим другом Лавріном Капустою. Щоб не допустити нової наруги над його тілом, нове місце поховання знало дуже обмежене коло осіб, які в ході війн загинули. Вчені припускають, що ймовірним місцем перепоховання праху Хмельницького може бути «Семидубова гора» у с. Івківці, що неподалік Суботова. Доказів підтвердження обох версій поки що немає. Те, що в поемі «Гайдамаки» Б. Хмельницького зараховано до числа «праведних гетьманів» і названо «славним Богданом», засвідчує високу оцінку Шевченком його історичної ролі.

Де Остриянина стоїть Хоч би убогая могила? Де Наливайкова? Нема! Живого й мертвого спалили. – до цих рядків Шевченко зробив примітку: «Павла Наливайка живого спалили в Варшаві, Івана Остриянина і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчленили і розвезли їх тіла по всій Україні. Зіновій Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботіві коло Чигрина; Чарнецький, коронний гетьман, не доставши Чигрина, од злості спалив їх мертвих (Георгій Кониський)». Хоча сам Шевченко посилається тут лише на історичний трактат «История русов» (приписуваний у той час Георгію Кониському, він був надрукований 1846 р., але в списках поширювався з кінця XVIII ст.), насправді ним використано також інші джерела.

Острияниця (Остриянин) Яків (? – 1641) – гетьман нереєстрового козацтва, один із керівників селянсько-козацького повстання 1638 р., яке він очолив навесні 1638 р. Зазнавши поразки під Жовнином у червні 1638 р., перейшов на Слобожанщину й оселився в Чугуєві. Був убитий під час сутички рядових козаків із старшиною. Шевченко подає версію його загибелі, поширену в тогочасних історичних працях. Як твердиться в «Истории русов», Острияницю (якого там названо Стефаном) було разом із 37 старшинами по-зрадницькому захоплено у полон, привезено до Варшави й страхотливими тортурами прилюдно замучено на площі. Цю ж версію повторено (з посиланням на «Историю русов») у використаних Шевченком працях Д. Бантши-Каменського та М. Маркевича.

Де той Богун, де та зима? Інгул щозиму замерзає – Богун не встане загатить Шляхетським трупом. Богун Іван (? – 1664) – полковник кальницький, герой національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. Відзначився при обороні Вінниці 28 лютого – 11 березня 1651 р. від нападу польського війська під командуванням польського гетьмана М. Калиновського. **Інгул** – ліва притока Південного Бугу, на якому відбулася згадувана тут битва; про це йдеться й у використаних Шевченком джерелах: «Слідом за цим Калиновський мав іншу битву з козаками під містом Вінниця, на Бузі. ... Богун ... при наближенні поляків до Вінниці, зрубав лід на тому місці, де передбачав їхню переправу; давши йому слабко замерзнути протягом двох ночей, покрив цю частину льоду солом'яно. Поляки, які не чекали такого прийому, прямо поскакали через річку і в безлічі потонули».

Нема Богдана червонить І Жовті Води, й Рось зелену. Сумує Корсунь староденний... – Битва в урочищі Жовті Води на річці Жовтій (нині м. Жовті Води в Дніпропетровській області) відбулася 5-6 травня 1648 р. Повсталі запорозькі козаки та селяни під проводом Б. Хмельницького, схиливши на свій бік реєстрових козаків Івана Барабаша, завдали нищівної поразки польському війську під командуванням Стефана Потоцького та Якова Шемберка. Перемога під Жовтими Водами мала вирішальне значення для консолідації сил повстанців і широкої підготовки до національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 рр.

Битва під Корсунем на Росі сталася 14-16 травня 1648 р. Після розгрому під Жовтими Водами польські війська чисельністю близько 20 тисяч чоловік під командуванням гетьмана великого коронного Миколая Потоцького та гетьмана польного Марціна Калиновського відійшли до Корсуня й збудували там добре укріплений табір. Удавшись до воєнних хитрощів, Б. Хмельницький виманив шляхтичів з укріплених позицій, нав'язав їм бій у невідповідних умовах і, влаштувавши засідку, вщент розгромив польське військо. Перемога під Корсунем стала сигналом до всенародного повстання, що переросло у національно-визвольну війну українського народу 1648–1657 рр.

І Альта плаче: «Тяжко жити! Я сохну, сохну... Де Тарас? Нема, не чуть... Не в батька діти!»

Тарас – Тарас Федорович (Тарас Трясило), гетьман нереєстрових козаків (з 1629 р.). Навесні 1630 р. очолив повстання проти польського гніту. 4 квітня 1630 р. завдав поразки польському війську під Корсунем. У травні 1630 р. вів тривалі бої з військами польного гетьмана С. Конєцпольського і розгромив їх у нічному бою 15 травня 1630 р.

У своїй примітці: «Полковник Богун потопив ляхів в Інгулі. Зіновій Богдан вирізав 40 з чим-то тисяч ляхів над Россю в Корсуні. Тарас Трясило вирізав ляхів над Альтою; і та ніч, в котору те трапилось, зветься Тарасова, або кровава (Бантиш-Каменський)» Шевченко точно вказує лише джерело своїх відомостей про Тараса Трясила – *Бантыш-Каменский Д.* История Малой России. – Т. 1). Решта деталей не збігається з історичними джерелами: Богун «потопив ляхів» не в Інгулі, а в Південному Бузі; з 20-тисячного польського війська під Корсунем у 1648 р. загинуло близько 11 тисяч чоловік і близько 9 тисяч Б. Хмельницький узяв у полон. Щодо наведеної Шевченком цифри «40 з чим-то тисяч», то вона, очевидно, фольклорного походження – неодноразово повторюється у збірнику М. О. Максимовича «Украинские народные песни». На фольклорні джерела своїх відомостей Шевченко вказує і в наступній примітці – до заключних рядків розділу «Свято в Чигирині»: «Так про Чигиринське свято розказують старі люди».

... і сила Архістратиґа Михаїла. – Святий Михаїл, архістратиґ Михаїл постає як верховний командувач (архістратиґ) Божого війська супроти нечистих сил, яких перемагає в битві. У християнській традиції – ангел-цілитель, згодом – захисник, патрон вояків і лицарів, зокрема козаків. Часто зображується у вигляді воїна, що перемагає дракона чи чорта, з мечем, прапором або терезами. Починаючи від Мономаховичів (1125 р.), київські князі вважали Михаїла своїм патроном, зображали його на стародавніх гербах Києва. Символ Михаїла присутній і на головній хоругві часів Богдана Хмельницького та на численних козацьких прапорах. Образ святого Михаїла уособлює перемогу добра над темними силами: гримить грім – значить, святий Михаїло бореться з чортами.

Над козаками хусточки! Одно добро, одна слава – Біліє хустина, Та й ту знімуть... – про поширений у народі звичай прикрашати козацькі надгробки білими хустками або короговками йшлося в науковій та художній літературі першої половини XIX ст. «На могилі померлого козака, а особливо стройового, прапор з білого полотна означав, що тут лицар був похований», – стверджував Д. Бантиш-Каменський. При цьому підкреслювалося, що цим козацьке поховання відрізняється від кріпацького: «Короговцем в Малоросії називається невелика палиця з прив'язаним до неї шматком полотна, яку малоросійські козаки закріплюють в надмогильному хресті, що встановлюється над померлими своїми побратимами для відрізнєння від поміщицьких малоросійських селян» та що офіційна православна церква ще з XVIII ст. боролася проти цього звичаю: єпископ переяславський і бориспільський Гервасій у циркулярі від 13 січня 1758 р. сповіщав підлеглих йому священників про заборону ставити на цвинтарях «короговки» «за давнім звичаєм язичницьким». Шевченкова думка подібна до висловленої М. Маркевичем у вірші «Платки на козацьких крестах»: «Там, где сном убитым спят / Наши козаки, / На крестах у них висят / С каймами платки».